

La dinàmica del capitalisme.

Resum i comentari del llibre de Fernand Braudel *La Dynamique du capitalisme*. Arthaud 1985

1.- Introducció.

La teoria neoliberal ha construït un discurs per defensar la bondat del capitalisme i del lliure mercat enfront dels models socialistes que es pot resumir de la següent manera. El capitalisme és l'únic sistema que mitjançant el joc del lliure mercat garanteix la competència que permet crear riquesa i fer créixer l'economia. La lliure competència permet que la mà invisible actuï per expulsar del mercat aquelles empreses menys eficients i deixi només les que ofereixen un cost de producció per sota del preu de mercat resultat de la interacció de l'oferta i la demanda. Aquest és el discurs que, amb més o menys matisos, s'ha imposat en la majoria de les societats actuals. La socialdemocràcia hi va introduir la intervenció de l'Estat per corregir puntualment algunes desigualtats econòmiques, però en tot cas, només el grau d'aquestes intervencions dels estats són les que entren en el debat polític. En definitiva, la conclusió implícita és que ha estat el capitalisme el que ha portat la industrialització i el creixement econòmic que són els factors principals que han propiciat l'augment de la riquesa.

Bona part dels esforços de la ciència econòmica s'han destinat a la construcció i justificació d'aquest discurs, al menys fins a la caiguda del mur de Berlín. Però aquest relat utilitza sovint com a sinònims termes com *economia de mercat* i *capitalisme*, al mateix temps que es dona per fet que la industrialització és una conseqüència del propi sistema capitalista. En aquest context no deixa de ser curiós que fos l'historiador Fernand Braudel el qui posés el dit a la nafra per aclarir-nos alguns conceptes.

Sovint es comenta que els historiadors, mancats de les eines que s'utilitzen en la resta de les ciències socials, no aprofundeixen en l'anàlisi dels processos socials. Però, per altra banda, els economistes mancats de perspectiva històrica corren el risc de construir conceptes que siguin útils per les societats actuals, però no ho siguin per les passades. En aquest sentit, les precisions de Braudel són molt aclaridores. En les societats actuals és fàcil confondre capitalisme amb *societat industrial* i *economia de mercat*. Braudel, fruit dels seu gran coneixement de la història ens proporciona les eines per diferenciar-les.

El llibre *La Dynamique du capitalisme* de Fernand Braudel publicat el 1985, el mateix any de la seva mort, recull el contingut d'una sèrie de conferències que va impartir el 1976 als Estats Units per presentar les línies mestres de la seva magna obra *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle (1979)*. En aquest treball Braudel sintetitza el contingut de la seva investigació.

2.- Resum.

En primer lloc, *economia de mercat* i *capitalisme* no són el mateix. Totes les societats que han entrat en la història han disposat de mercats. A un nivell bàsic cada societat necessita satisfer les necessitats bàsiques amb el que Braudel anomena la *vida material*. En les societats agrícoles preindustrials gran part dels actors viuen en un règim de quasi autarquia. Els mercats locals, amb periodicitat regular, serveixen per complementar el que no s'ha produït en la pròpia llar. Aquesta és una història, diu Braudel, que no té edat, la podem trobar al segle XV i deu segles abans, inclús encara avui es pot apreciar en molts indrets del món.

Per sobre dels mercats i dels agents elementals d'intercanvi trobem les fires i les borses que tenen un rol superior. Les fires, encara que estiguin obertes als petits venedors i als

comerciants mediocres, estan dominades pels grans comerciants -els negociants- que no s'ocupen de la venda al detall.

Braudel distingeix dos registres de l'economia de mercat: un registre inferior on trobem els mercats, les botigues i els venedors ambulants; un registre superior amb les fires i les borses. A continuació es pregunta en quina mesura aquestes formes d'intercanvi ens poden ser útils per explicar les vicissituds de l'economia europea de l'Antic Règim, entre els segles XV i XVIII.

Després de 1450 es va donar una represa general de l'economia, sobretot a les ciutats que es van veure afavorides per l'augment dels preus industrials al mateix temps que els preus agrícoles s'estancaven o baixaven. Sense cap mena de dubte en aquest moment el rol de motor està en mans de les botigues d'artesans i sobretot dels mercats urbans. Al segle següent amb l'ampliació de l'economia atlàntica el motor es trasllada a les fires internacionals de 1579 a 1621.

Al segle XVII l'activitat econòmica es trasllada a l'Atlàntic. Encara que aquest segle es descriu com una reculada o aturada en el creixement econòmic, l'activitat principal es trasllada a Amsterdam amb la mercaderia com a peça fonamental. Al mateix temps les fires deixen pas a les Borses, que fan les funcions de les botigues en els mercats urbans. El segle XVII és també el moment on les botigues floreixen per totes les ciutats.

Al segle XVIII, segle d'acceleració econòmica general, totes les eines de canvi estan en funcionament. En les àrees amb major creixement, on els instruments de canvi s'han desenvolupat més, les fires perden importància, però es mantenen en les àrees d'economia més tradicional. En aquest context de creixement econòmic els mercats urbans i les botigues estan més animades que mai. En aquest moment es desenvolupa el que l'historiografia anglosaxona ha anomenat el *privat market*, per contraposició al *public market*, aquest vigilat per les autoritats urbanes, el primer sense cap control. Aquest *private market* va sorgir per saltar-se la rigorosa reglamentació dels mercats, i s'aprofitava d'aquesta nova llibertat sense cap mena d'escrúpols.

Les dos activitats anomenades anteriorment com l'economia de mercat i el capitalisme són fins el segle XVIII minoritàries. La gran massa de l'activitat econòmica està continguda dins del que Braudel anomena la *vida material*. Rere l'economia de mercat sovint la producció i el consum en queden eclipsats i pocs historiadors en són prou conscients. D'aquesta manera la major part dels estudis es dediquen al seguiment de les series estadístiques de les variacions dels preus. Durant el període comprès entre el segle XV i el XVIII l'economia de mercat no deixa d'augmentar. De mica en mica, es va formant una certa economia que va relligant els diferents mercats del món encara que només a través d'algunes mercaderies excepcionals.

Braudel justifica la introducció del terme *capitalisme* diferenciant-lo del terme *economia de mercat* perquè necessitava d'una paraula diferent per designar una sèrie d'activitats que es mostraven diferents. Entre el segle XV i el XVIII certs processos reclamen una denominació particular. Per definir i entendre bé el capitalisme s'ha de situar aquest terme entre les dues paraules que li donen el seu significat: *capital* i *capitalista*. El *capital* és una realitat tangible fàcilment identificable -el patrimoni. El *capitalista* és l'home que dirigeix la inserció del capital dins del procés productiu al que totes les societats estan condemnades.

Els bens capitals no només fan referència a les acumulacions de diner, sinó també els productes utilitzables de tots els treballs anteriors. Però un bé capital només mereix el nom si s'utilitza en el procés productiu.

Tornant a l'origen del tema, Braudel es planteja com podem diferenciar el capitalisme de l'economia de mercat. Sense passar per alt el fet que no hi han conceptes purs, planteja la possibilitat de diferenciar entre dos tipus d'economia de mercat. Per una banda els intercanvis quotidians del mercat, els tràfics locals o de curtes distàncies, i per l'altra banda, pujant un esglaó dins la jerarquia d'intercanvis, s'hi dibuixa una esfera de circulació diferent, superior, sofisticada i dominant. No són ni els mateixos mecanismes ni els mateixos agents els que dirigeixen aquests dos tipus d'activitats, i és en el segon tipus on es situa l'esfera del capitalisme. Si costa distingir capitalisme i economia de mercat és perquè els dos van créixer al mateix pas entre l'edat mitjana i els nostres dies, al mateix temps que s'ha presentat al capitalisme com el motor del progrés econòmic. En realitat, tot descansa sobre les espatlles de la vida material. A l'augmentar aquesta també ho fa l'economia de mercat que va estenen els seus lligams al mateix temps que el capitalisme en surt beneficiat. Braudel no comparteix l'opinió de Schumpeter sobre la importància de l'emprenedor, i es decanta més per pensar que és el moviment general, l'economia que li és subjacent, la determinant en qualsevol sistema capitalista.

En el fons el *privat market* no busca altra cosa que deslliurar-se de les regles del mercat tradicional. En aquest context on es posa en marxa el *putting off* els intercanvis ja no es realitzen en els mercats col·lectius, sinó que es realitzen entre particulars de manera que els termes varien de manera arbitrària segons la situació relativa dels interessats. És evident que es tracten d'intercanvis desiguals on la competència ha pràcticament desaparegut, i on el mercader té dues avantatges: ha trencat la relació entre el productor i el destinatari final de la mercaderia, i en segon lloc disposa de diners en efectiu com argument principal. I no és per casualitat que un grup poc nombrós de grans comerciants sobresurti de la massa de mercaders i estigui estretament vinculat al comerç a llarga distància. Ben aviat depassen els límits «nacionals» i s'entenen amb els mercaders de les places estrangeres. Tenen la superioritat de la informació, l'intel·ligència i la cultura. Inverteixen en tot allò que està al seu abast, terres, immobles, rendes... Procuren eliminar tota competència i monopolitzar les fonts que els hi reporten beneficis.

Tot i que el món de les mercaderies i de l'intercanvi es troba estrictament jerarquitzat, resulta sorprenent com la especialització i la divisió del treball que es va accentuar i créixer durant el progrés de l'economia de mercat afectés a tot el col·lectiu de comerciants excepte els negociants capitalistes. Així aquest procés d'especialització de les funcions, aquesta modernització, es va manifestar només a la base: els oficis, els botiguers els venedors ambulants, s'especialitzen. En canvi els negociants d'alta volada no estan mai limitats a una sola activitat.

Braudel pensa:

- que el capitalista no s'especialitza perquè no hi ha cap branca que li pugui oferir suficient activitat pel seu capital. Les correspondències dels mercaders o les memòries dels corredors de comerç mostren sovint capitals intentant buscar inútilment oportunitats d'inversió. Aleshores el capitalista busca invertir en terres, i en terres explotables a la manera moderna. El que és significatiu, és que, excepte en comptades excepcions, el capitalista no s'interessa pel sistema de producció, sinó que es contenta amb el sistema de treball a domicili, el *putting out*. Controlant la producció artesanal per assegurar-se'n la comercialització. Davant del *putting out* i del artesà, les manufactures no van representar fins al segle XIX només que una part molt petita de la producció.

- Si el gran comerciant canvia sovint d'activitat és perquè el grans rendiments també canvien sovint de sector. El capitalisme és en essència conjuntural.
- Només una sola activitat ha tingut tendència a especialitzar-se en l'àmbit comercial: el comerç del diner. Però el seu èxit no ha estat mai de llarga durada.

El capitalisme només triomfa quan s'identifica amb l'Estat.

Braudel destaca que malgrat que la majoria d'historiadors han rebutjat la tesi de Max Weber que afirma que el capitalisme modern ha estat una creació del protestantisme, sovint no arriben a desempallegar-se'n. Afirma que els països del nord no van fer res més que ocupar el lloc que durant molt de temps i abans que ells van ocupar els vells centres capitalistes del Mediterrani. No van inventar res, només es van limitar a copiar. El que està en joc cada vegada és el desplaçament del centre de gravetat de l'economia mundial, per raons *econòmiques*, i que no té res a veure amb la natura pròpia o secreta del capitalisme. Braudel diu que aquest canvi definitiu al final del segle XVI, de la Mediterrània als mars del Nord, és el triomf d'un país nou sobre un país vell. Per Braudel l'error de Max Weber li sembla derivat d'una exageració en el rol assignat al capitalisme com promotor del món modern.

Però el verdader problema, per Braudel, es juga en l'àmbit de les jerarquies social. Tota societat evolucionada consta de varis tipus de jerarquies: religiosa, militar, política, econòmica. Entre unes i altres en cada moment i pot haver oposició, compromís o aliances, a vegades inclús confusió.

Per cada societat hi ha un camí diferent per l'ambició dels individus. A Occident, encara que els èxits d'individus aïllats no són estranys, l'història repeteix sempre la mateixa lliçó que la majoria de les vegades els èxits individuals es donen en les famílies que persegueixen d'anar augmentant de mica en mica la seva fortuna i la seva influència. La seva ambició es dona amb paciència i és de llarga durada. La burgesia va anar parasitant la classe privilegiada de la noblesa, aprofitant els seus errors i la seva ociositat per introduir-se en les seves files i confonent-s'hi. Però altres burgesos apareixen per recomençar el procés.

Però, per a què la acumulació social es doni cal una certa calma en les aigües socials per a mantenir els llinatges familiars, i que l'economia monetària ajudi el capitalisme a florir. Al mateix temps també cal una certa neutralitat de l'Estat. Aquest ha estat un punt clau perquè el capitalisme triomfes o no en cada país. El capitalisme necessita les jerarquies tot i que no n'és el seu inventor.

El món està estructurat sobre desigualtats, dividint-se entre privilegiats i no privilegiats. Hi ha una mena de societat mundial que està jerarquitzada igual que les societats. D'alguna manera microcosmos i macrocosmos tenen la mateixa textura. Afirma Braudel que l'historiador veu més còmodament els *com* que els *perques*, i millor les conseqüències que els orígens dels grans problemes.

Sobre economia mundial i economia-món. Braudel pretén precisar abans de res aquests dos conceptes. Per economia mundial entén l'economia del món agafada en la seva totalitat. Per economia-món entén l'economia d'una part del món, en la mesura en què ella forma una totalitat econòmica. El Mediterrani del segle XVI n'era un exemple. Una economia món es pot definir com una triple realitat:

- Ocupa un espai geogràfic donat. Té per tant uns límits que la defineixen, tot i que poden variar, encara que de forma lenta.

- Una economia-mn accepta sempre un pol, un centre, representat per una ciutat dominant. D'altra banda, poden existir, inclús de manera prolongada, dos centres a la vegada, dins d'una mateixa economia-mon.
- Tota economia-món es divideix en zones successives. El nucli, és dir la regió que s'estén al voltant del centre. Després venen les zones intermèdies al voltant del pivot central i per últim les zones perifèriques. Aquestes es troben subordinades i depenent del nucli.

Des de l'edat mitjana, inclús des de l'antiguitat el món ha estat dividit en diverses economies-món. De tant en tant hi han canvis en els *centraments* d'aquestes economies-món, però no són gaire freqüents. Braudel no hi veu cap regularitat matemàtica. Les crisis són les proves que han de passar; els forts les passen i els dèbils i sucumbeixen. Cada vegada que hi ha un descentrament es produeix un recentrament. Així per exemple, en el cas d'Europa, un centrament es produí cap el 1380 en benefici de Venècia. Cap el 1500 hi ha un salt gegantesc de Venècia a Anvers, després, cap el 1550-1560 un retorn al Mediterrani ara en favor de Gènova; cap el 1590-1610, un desplaçament cap a Amsterdam, on el centre econòmic s'estabilitza durant casi dos segles. Entre el 1780 i 1815, es desplaça cap a Londres, i el 1929 travessa l'Atlàntic i es situa a Nova York.

En tot cas, aquests canvis en els centres estan lligats a llargues crisis econòmiques. Per tant, és a través de l'estudi d'aquestes crisis que cal abordar l'estudi dels mecanismes que donen vida a la història. Braudel il·lustra amb un exemple aquests canvis: la decadència del Mediterrani en favor de l'Atlàntic després dels Grans Descobriments. Quina data assignar a aquest reflux? 1610, 1620, 1650? Però sobretot, quin és el procés que el va portar a terme? Aquesta segona qüestió, la més important, ha estat resolta i de manera brillant, per Richard T. Rapp. El que mostra Rapp és que a partir de 1570 el món mediterrani ha estat assetjat, empès, saquejat pels vaixells i els comerciants nòrdics, i que aquests no van construir la *primera fortuna* gràcies a les Companyies de les Índies i a les aventures sobre els 7 mars del món. Es van precipitar sobre les riqueses del mar interior i els van agafar per tots els mitjans possibles. Van inundar el mediterrani de productes a bon preu, sovint articles de baixa qualitat, però imitant a propòsit els tèxtils excel·lents del Sur. De sobte, la indústria del mediterrani va perdre la seva clientela i la seva reputació.

El triomf dels Nòrdics no es va produir per una millor concepció dels negocis ni al joc natural de la competència industrial (encara que obtinguessin avantatges dels salaris més baixos), ni pel fet de la implantació de la reforma. La seva política va consistir simplement en prendre el lloc per la força als antics guanyadors.

L'economia-món europea, al 1650 era la juxtaposició, la coexistència de societats que van de la societat holandesa, ja capitalista, a les societats servils i esclavistes al cap de baix de l'escala. El capitalisme viu d'aquesta estructuració regular: les zones externes alimenten les zones mitjanes, però sobretot les centrals. I què és el centre, sinó la punta dominant, la superestructura capitalista de tota la construcció. El centre depèn dels aprovisionaments de la perifèria, i aquesta depèn de les necessitats del centre que l'imposa la seva llei. Ha estat la mateixa Europa qui a traslladat i reinventat l'esclavatge de l'antiguitat al Nou Món, i qui per exigències de la seva economia, a induït a un segon servilisme a l'Europa de l'Est. El capitalisme és una creació de la desigualtat del món (Wallestein). No hauria pogut créixer sense el recurs als treball servil d'altres.

Aquesta tesi és un altre explicació diferent del model successiu: esclavatge, servatge, capitalisme. Posa per davant una simultaneïtat, un sincronisme.

Dins de la evolució de les economies-món Braudel distingeix dues fases: les creacions i dominacions urbanes; les creacions i dominacions «nacionals». Fins el 1750, Europa gira al voltant de les ciutats essencialment. Dos regions es poden destacar: l'Itàlia al sud, i els països baixos al nord. Les fires de la Champagne van jugar un paper destacat per unir aquests dos pols mentre no es van obrir enllaços directes per la via marítima.

Una economia nacional, és un espai polític transformat per l'Estat, en funció de les necessitats i innovacions de la vida material, en un espai econòmic coherent, unificat, on les activitats es poden portar juntes en una mateixa direcció. Només Anglaterra va realitzar precoçment aquesta gesta. En aquest sentit es parla de diverses revolucions: agrícola, política, financera i industrial. Cal afegir a aquesta llista, donant-li el nom que es vulgui, la revolució que va crear el mercat nacional. A més, Anglaterra va saber protegir el seu mercat nacional millor que cap altre país d'Europa.

Per acabar, Braudel sense voler entrar en els debats sobre la revolució industrial protagonitzats pels historiadors anglosaxons, es proposa només constatar si s'ajusta al esquema que ha proposat. Per començar la paraula revolució no s'ajusta a la dinàmica de la industrialització que va ser un moviment lent. Avui en dia, quan no cal tornar a inventar la revolució industrial, perquè el seu procés és ben conegut, molts països no aconsegueixen fer els passos necessaris per assolir-la. Es pregunta Braudel, si el que està passant no és el mateix que va passar en altres llocs abans, com en el cas del Egipte ptolemaic que coneixia la força del vapor d'aigua i no la va utilitzar.

Avui en dia les explicacions fàcils i tradicionals s'ha abandonat en benefici de la tendència a considerar la Revolució industrial com un fenomen de conjunt, lent amb uns orígens antics i profunds.

El que resulta sorprenent és que els descobriments sovint els fan artesans. Molt sovint també els industrials són d'origen humil. Els capitals invertits amb préstecs eren al principi de poc volum. No és la riquesa adquirida, no és Londres i el seu capital mercantil i financer que van provocar la sorprenent mutació. Londres no va prendre el control de la indústria sinó a partir de 1830. Així es pot veure admirablement, i en un exemple llarg, què és la força de la vida de l'economia de mercat i fins i tot de la economia de base, de la innovadora petita indústria i, no pas menys, del funcionament global de la producció i dels intercanvis que porten sobre les espatlles el que serà ben aviat l'anomenat capitalisme industrial.

La Revolució industrial anglesa no hauria pogut tenir lloc si Anglaterra no hagués estat en aquell moment una gran potència. El motor va ser constantment rellançat amb l'obertura de mercats nous. De manera que la discussió entre els que només veuen causes internes en la Revolució i els qui veuen només causes externes, a parer de Braudel és absurda. Les dos explicacions estan intrínsecament lligades.

Per concloure Braudel afirma que la natura del capitalisme no ha canviat i es pot sintetitzar en aquests 3 punts:

- El capitalisme es fonamenta sobre una explotació dels recursos i de les oportunitats internacionals, dit d'una altra manera, existeix en una dimensió mundial, tendeix cap el món sencer. Els seu objectiu present és reconstruir aquest universalisme.
- Es recolze sobre monopolis de dret o de fet, malgrat tot el que s'ha intentat contra ell.
- Malgrat el que es diu habitualment, el capitalisme no abasta tota l'economia, ni la societat del treball.

En definitiva el capitalisme deriva cap aquelles activitats que estan al cim del rendiment econòmic.

El defecte dels estudis dels periodistes, dels economistes i dels sociòlegs, és massa sovint el de no tenir en compte la dimensió i la perspectiva històrica. Però això, potser també és el que fan els historiadors que fan com si el període que estudien existís en si mateix, amb un principi i una fi. Del que es lamenta Braudel, no com a historiador sinó com a home, és que en el món capitalista es rebutgi diferenciar capitalisme i economia de mercat.

3.- Comentari.

La figura de Braudel destaca sobretot per la magnitud dels seus projectes d'investigació, però també per les seves aportacions teòriques. És remarcable com, essent un historiador que es va capbussar durant dècades en la investigació històrica directa, va saber construir els elements teòrics que s'alcen per sobre dels esdeveniments quotidians. La aportació que fa en aquest petit llibre és d'una gran importància, no només com a instrument per entendre períodes passats, sinó sobretot per entendre el present.

Un dels grans problemes que afronta la comparació de societats en diferents períodes històrics és la utilització de conceptes que tinguin el mateix significat en tots els moments. Clarificar i especificar conceptes és una de les tasques que tots els investigadors socials haurien d'abordar en primer lloc. Però a més, cal demanar que aquests conceptes siguin vàlids i es puguin utilitzar en qualsevol moment històric. És evident que no disposem de la mateixa informació per les societats actuals que per les passades, però malgrat tot, això no hauria de servir d'excusa per utilitzar, voluntàriament o involuntàriament, conceptes de forma confusa.

Un bon exemple de tot plegat en són els conceptes de *capitalisme*, *economia de mercat* i *societat industrial*. Una de les principals lliçons del treball de Braudel és justament la clarificació d'aquests conceptes, no només pel període estudiat sinó també en el món actual.

La proposta que fa Braudel per definir aquests conceptes poden ser també molt útils per la teoria d'Alexandre Deulofeu. Segurament, un dels aspectes que cal millorar en la teoria de Deulofeu és la especificació concreta de gran part dels conceptes que utilitza. Deulofeu en descriu alguns, sobretot els que ell introdueix, com per exemple el d'*aristocràcia de la riquesa*, però d'altres com *capitalisme* o *democràcia*, quedem més en l'aire segurament perquè dona per bo el que es sobreentenia en el context de l'època en què va escriure.

Si pensem en el capitalisme, donant per bo el que es sobreentén avui en dia, com el sistema lligat a la economia de mercat i a la industrialització és natural que sembli estrany utilitzar aquest concepte per altres moments històrics. Així, Deulofeu utilitza els conceptes de *capitalisme* i *proletariat* en el context del procés social de la fase imperial del cicle històric per descriure la manera com estava estructurat el sistema social en aquell moment. Això com hem dit pot semblar incorrecte si pensem en el capitalisme com un concepte lligat a la societat industrial actual, en canvi si el pensem en els termes que el defineix Braudel el podem utilitzar en altres moments històrics. Naturalment serà més o menys adequat utilitzar-lo en la mesura que la estructura social estigui en consonància amb la definició del concepte. Però en tot cas, deslligar del *capitalisme* el concepte de *societat industrial* ens permet que aquell sigui un concepte molt més general.

Joaquim Miquel

Febrer 2018